

Сільськогосподарська термінологія: етимологія та особливості перекладу

К. В. Тішечкіна

Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, Україна

*Corresponding author. E-mail: tischechkina@inbox.ru

Paper received 28.03.16; Accepted for publication 10.04.16.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню сільськогосподарської термінології. Розглянуто поняття «термін» та проаналізовано етимологію та лексико-семантичні особливості деяких спільнокореневих термінів аграрної галузі (агроном, агрономія, аграрний та ін.) за допомогою словників української та англійської мов.

Ключові слова: термін, термінологія, етимологія, переклад, сільське господарство, словник.

Вступ. Сучасна українська мова формувалася протягом багатьох століть, поступово розвиваючись і удосконалюючись у всіх своїх компонентах. Однією з рушійних сил, що забезпечує розвиток будь-якої мови, є іншомовний вплив. Лексика є найбільш рухомою та проникливою до іншомовних запозичень мовною підсистемою. Поступово, протягом багатьох віків, складався словник мови. Отже, лексика сучасної української мови неоднорідна за своїм походженням.

Вивчаючи лексику сучасної мови, не можна не враховувати той величезний вплив, який чинить на мову професійна термінологія.

Традиційно під терміном (від лат. *Terminus* – межа) розуміють слово або словосполучення, що позначає поняття якої-небудь спеціальної галузі знань або діяльності. Терміни – це одиниці природної або штучної мови (слова, словосполучення, сполучення слів і букв-символів, сполучення слів і цифр-символів), що володіють у результаті особливої свідомої колективної домовленості спеціальними термінологічними значеннями, досить точно і повно відображають основні, суттєві ознаки відповідних понять [5, с. 9].

У працях В. П. Даниленко термінологія розглядається як «...належність мови науки, як основна, найбільш значима та інформативна частина лексичної системи мови науки» [3, с. 171].

Дослідниця української термінології Л. О. Симоненко подає інше формулювання і вказує, що «...скупність спеціальних найменувань різних галузей науки, техніки та мистецтва, які вживаються у сфері професійного спілкування та втілюють результати теоретико-пізнавальної діяльності людини, становлять термінологію» [9, с. 3].

Терміни, на відміну від «повсякденних» слів, всередині свого термінологічного поля зазвичай однозначні: одне і те ж слово може бути терміном різних галузей знань, але це не полісемія, а омонімія. Терміни протиставлені загальній лексиці також у тому відношенні, що вони пов'язані з певною науковою концепцією: в них відбиваються результати наукових досліджень і їх теоретичне осмислення.

В якості термінів можуть використовуватися як слова, що вживаються майже виключно в рамках даного стилю, так і спеціальні значення загальнонародних слів.

Дослідженням питань перекладу та аналізу фахової сільськогосподарської термінології та науково-технічних термінів взагалі займалися вітчизняні вчені та дослідники: Горбунова Н., Кондратюк С., Колесник

Н., Помігуєва Л., Семко Н. та ін.

Мета нашої роботи – проаналізувати етимологічні та лексико-семантичні особливості деяких спільнокореневих термінів сільськогосподарської галузі в українській та англійській мовах.

Методи та матеріали. Джерелами дослідження послужили дані 13 словників української, англійської та російської мов: Словник української мови в 11 томах, Етимологічний словник української мови в 7 томах, Concise Oxford Russian Dictionary, Macmillan English Dictionary, A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language, Origins A Short Etymological Dictionary of Modern English, A Concise Etymological Dictionary of the English Language, The Facts on File Encyclopedia of Word and Phrase Origins, Англо-русский сельскохозяйственный словарь, Этимологический словарь русского языка та онлайн-словники.

У роботі було використано описовий, зіставно-порівняльний та порівняльно-історичний методи.

Результати дослідження та їх обговорення. Розглянемо та проаналізуємо походження деяких сільськогосподарських термінів, зафіксованих у етимологічних першоджерелах:

агро- (ЕСУМ с. 47) (перший компонент складних слів типу *агробаза*, *агромінімум*, *агротехнік*) – р. болг. м. *агро-*, бр. *агра-*, п. ч. слц. вл. слн. *agro-*; - основа грецького слова *ἀγρός* «поле», запозичена спочатку в складі слова *агроном* і виділена шляхом скорочення цього слова;

агро- (CEDK, 40), combining form meaning «pertaining to agriculture». – Gk. *ἀγρο-*, from *ἀγρός*, «field», which is cognate with L. *ager*, «field»;

аграрний, *аграрій*, *аграрник* (ЕСУМ, 46 – 47) - р. *аграрний*, бр. *аграрны*, п. вл. *agrarny*, ч. *agrární*, слц. *agrárny*, болг. *агрáрен*, м. *аграрен*, схв. *àgrārñī*, слн. *agráren*; – перші два слова відповідні до нім. *agrár* «земельний, аграрний», *Aggrárier* «великий землевласник; член аграрної партії», утворених за посередництвом фр. *agraire* «аграрний» на основі лат. *agrārius*, похідного від лат. *ager* «поле, земля», спорідненого з гр. *ἀγρός* «поле», гот. *akrs*, днвн. *askar*, нвн. *Asker* «тс.» і пов'язаного з лат. *ago* «веду, жену»; *аграрник*, українське похідне від *аграрний*, утворене за зразком рос. *аграрник*;

agrarian (CEDK, 40) – *adj*, 1) of the land; 2) of agriculture. – formed with suff. *-an* from L. *agrārius*, «pertaining to land», from *ager*, gen *agrī*, «field, land», which is rel.(relative, related) to Umbr. *ager* and cogn. with Gk.

ἄγρος, «field», Gothic *akrs*, Old English *æcer*, «field». Derivative: *agrarian*, *n*;

agrarian (OED) – 1618, «relating to the land», from M.Fr. *loy agrarienne* «agrarian law», from L. *Lex agraria*, the Roman law for the division of conquered lands, from *agrarius* «of the land», from *ager* (gen. *agri*) «a field». Meaning «having to do with cultivated land» first recorded 1792;

agrarian, agriculture, -cultural, -culturist; agronomy (SED, 54) – the base is L. *ager*, *o/s agr-*, gen *agri*, a field; in agronomy, from Gr. *agronomos*, manager of public lands, it is *agros*, a field, the 2nd element coming from *nemein* (stem *nem-*), to distribute, (hence) to manage. The Indo-European root is **agro-*, an uncultivated field – confer (compare) Avestic *ajras* – perh (perhaps) akin to the Indo-European **ag-* seen in *agere*, to drive: confer AGENT. Agrarian: L. *agrarius*, adj of *ager*; *agriculture*: via French from L. *agricultūra*, (lit) cultivation (confer *cultivate* at CULT) of the field; hence *agricultural* (-al, adj) and *agriculturist* (-ist);

агрономія (ЭСРЯ, 13) – так називають науку про закони полеводства, а походить це слово з грецької – *agros* «поле» і *nomos* «закон, звичай». Хоча в російську мову це слово потрапило в 18 ст. із Західної Європи. Скажімо, в англійському слово агроному з'явилося значно раніше – було запозичене з грецької, де *agronomos* означало «чиновник у сільських та земельних справах»;

agronomy (CEDK, 40) – *n* the science of crop production; management of land. – French *agronomie*, from Gk. *ἀρονόμος*, «tural», which is compounded of *ἄγρος*, «field» and the stem of *νέμειν*, «to assign, manage», «to drive (cattle) to pasture». Derivatives: *agronomic*, *agronom-ic-al*, adjs, *agronom-ics*, *n*, *agronom-ist*, *n*;

agronomy (OED) – 1814, from Fr. *agronomie*, from Gk. *agros* «field» + *-nomos* «law or custom, administering», related to *nemein* «manage»;

агроном, агрономія, агрономічний (ЕСУМ, 47.) – р. болг. м. *агроном*, бр. *аграном*, п. ч. слц. вл. *агроном*, слн. *агронот*, схв. *агроном*; – запозичення з французької мови; фр. *agronome* походить від гр. *ἀρονόμος* «службова особа в земельних справах», утвореного з *ἄγρος* «поле» і *νόμος* «закон», а фр. *agronomie* і *agronomique* утворені від *agronome*;

agriculturalist (CEDK, 40) – *n* a farmer – formed from L. *agricultūra* with the suffixes *-al* and *-ist*;

agriculturist (CEDK, 40) – *n* an agriculturalist (rare) – formed with suff. *-ist* from L. *agricultūra*;

agronomist (WPO,14) – agronomists are today's scientifically trained farmers, taking their name from the Greek *agros*, «field», and *nomis*, «to manage». The word only recently came into the language – in the early 19th century;

agriculture (CEDS, 10) – (L.) L., *agrī cultūra*, culture of field. – L. *agrī*, gen. of *ager*, a field; and *cultūra*;

agriculture (OED) – 1440, from L. *agricultura*, compound of *agri cultura* «cultivation of land», from *agri*, gen. of *ager* «a field» + *cultura* «cultivation»;

agriculture (CEDK,40) – *n* French, from L. *agricultūra*, lit. (literal, literally) «cultivation of the land», compounded of *ager*, gen. *agrī*, «field, land», and *cultūra*, «cultivation». Derivatives: *agriculture-al*, adj, *agriculturalist*, *agriculturist* (quae vide).

Як бачимо, переважна більшість досліджених лексем походять від грецького слова *ἄγρος* та спорідненого з ним латинського *ager*. Українські терміни «аграрний» та «аграрій» були запозичені з німецької мови, яка в свою чергу, перейняла їх з французької, а в основу французької лексеми *agrarie* покладено термін латинського походження *agrāgius*. Аналогічну схему запозичень мають англійські терміни «agriculture» та «agrarian». Слова «агроном», «агроному» у сучасній українській та англійській мови потрапили шляхом запозичень французького терміну грецького походження *agronome*. «Згідно розглянутих першоджерел виключно грецьке походження мають спільнокореневі слова «агрономія», «агроном», «агроному», «агрономіст», а латинське – «agriculture», «agriculturalist / agriculturalist».

Цікавим є той факт, що в основу первинного значення лексеми «agrarian» було покладено римські права розподілу завойованих земель, а вже пізніше даний термін набув значення, пов'язаного із сільським господарством. Що стосується англійського терміну «agronomy», він спочатку використовувався для позначення чиновників у сільських та земельних справах, а потім набув трактування назви науки про рослинництво та сільськогосподарське виробництво.

Серед досліджуваних лексем є терміни, які в різних словниках трактуються неоднаково, або мають декілька значень і декілька варіантів перекладу:

аграрій (СУМ 1, 17) – землевласник;

agrarian; *landowner* (Ling.);

landowner (DCO) – *n*, *adj* someone who owns land, often a lot of land;

agrarian (APCXC, 27) – 1) аграрій, великий землевласник; 2) прибічник аграрної реформи; 3) член аграрної партії;

аграрний (СУМ 1, 17) – земельний;

agrarian (Ling.; COD, 3);

agrarian (DCO) – 1) *adj* related to the land, especially farms, and its ownership; 2) describes a place or country that makes its money from farming rather than industry (Definition of agrarian adjective from the Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus © Cambridge University Press);

agrarian (MED, 28) – *adj* relating to or involving farming or farmers;

агроном (СУМ 1, 18) – фахівець з агрономії;

agriculturist, *agronomist* (Ling., COD, 3);

agronomist (DCO) – a scientist who works in agronomy (=the science of farming);

agronomist (MED, 29) – *n* scientist who studies agronomy;

agronomist (APCXC, 29) – агроном;

агрономічний (СУМ 1, 18) – стос. до агрономії;

agronomic(al), *agricultural* (Ling.);

agronomic(al) (APCXC, 29) – агротехнічний, агрономічний;

agricultural (DCO) – used for farming or relating to farming;

агрономія (СУМ 1, 18) – наука про хліборобство; наукові основи сільськогосподарського виробництва;

agriculture, *agronomy*, *agronomics* (Ling., COD c. 3), *agricultural science* (COD c.3)

agriculture (DCO) – farming;

agronomy (DCO) – the science of farming, including the study of soil, plants, and animals, and ways to improve the production of food on farms;

agronomy (APCXC, 29) – агрономія.

Як бачимо, терміни «аграрій» та «аграрний» при перекладі набувають декількох значень. Вищерозглянуті українські сільськогосподарські терміни мають по декілька англійських варіантів перекладу, а лексеми «аграіан» та «landowner» можуть набувати ознак різних частин мов (іменника та прикметника).

Специфіка перекладу термінів полягає в тому, що найважливішою умовою досягнення адекватності є збереження в перекладі змістовної точності вихідних одиниць, забезпечення абсолютної ідентичності понять, що виражаються термінами вихідної мови та мови перекладу. Переклад термінів вимагає знання тієї галузі, до якої належить текст, що перекладається, розуміння термінів іноземною мовою і знання термінології рідною мовою.

При перекладі термінології виникають труднощі в доборі точного перекладацького відповідника, що є необхідною умовою адекватного перекладу. Це зумовлено такими причинами: розходженнями в структурі термінів англійської та української мови; багатозначністю і варіантністю відповідностей в перекладі, матеріальним проявом чого є полісемія (наявність у

терміна більш ніж одного значення), омонімія (семантичне відношення внутрішньо не пов'язаних значень, виражається подібними лексемами і розрізняється в тексті завдяки контексту), синонімія (збіг за основним значенням слів, морфем, конструкцій, фразеологічних одиниць), гіпонімія (більш широке значення, що виражає загальне, родове поняття, назву класу предметів (властивостей, ознак)), антонімія (бінарний принцип опису фактів і явищ дійсності, що виявляється в ствердженні наявності або відсутності тієї чи іншої ознаки, в протиставленні якісних показників); а також наявністю безеквівалентної лексики.

Висновки. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що під час перекладу термінології сільського господарства слід не лише користуватися декількома словниками і враховувати контекст, а треба глибше розуміти історичне походження даних термінів.

Оскільки науковий прогрес не стоїть на місці і створення нових термінологічних словників не встигає за цим процесом, то розглянута нами тема є актуальною і потребує подальшого дослідження.

Результати дослідження можуть бути використанні при написанні підручників, пов'язаних з аграрною галуззю, при перекладі різноманітних сільськогосподарських документів та рекомендацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода / Л.С. Бархударов. – М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. Городецкий Б.Ю., Раскин В.В. Термины с лингвистической точки зрения [Текст] / Б.Ю. Городецкий, В.В. Раскин // Место терминологии в системе современных наук: тезисы докладов и сообщений. – М.: Изд-во Моск.ун-та. – 1970. – С. 134–141.
3. Даниленко В. П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М., 1977. – 245 с.
4. Жайворонок В. Термінологія в загальному словнику / Віталій Жайворонок // Українська термінологія і сучасність: збірник наукових праць. – К., 1998. – С. 210–212.
5. Нелюбин Л. Л. Учебник военного перевода / Л. Л. Нелюбин, А. А. Дормидонтов. – М.: Воениздат., 1981. – 218 с.
6. Панько Т. І. Українське термінознавство: [підручник] / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів: Світ, 1994. – 216 с.
7. Помігуєва Л.П. Словов'язки між компонентами англійських термінологічних словосполучень / Л.П.Помігуєва // Філологічні трактати. – Том 2. – №3. – 2010. – С.87–93.
8. Реформатский А.А. Термин как член лексической системы языка [Текст] / А.А. Реформатский // Проблемы структурной лингвистики: Сб. ст. / АН СССР, Ин-т рус. яз., отв. ред. В.П. Григорьев. – М.: Наука, 1968. – С. 103–125.
9. Симоненко Л. Українська наукова термінологія: стан та перспективи розвитку / Людмила Симоненко // Українська термінологія і сучасність: збірник наукових праць. – К.: КНЕУ, 2001. – Вип. IV. – С. 3–8.
10. Суперанская А. В. Терминология и номенклатура / А. В. Суперанская // Проблематика определенных терминов в словарях разных типов. – Л.: Наука, 1976. – С. 73–78.
11. Шукин, А.Н. Обучение иностранным языкам. Теория и практика / А. Н. Шукин. – М.: Филоматис, 2010. – 480 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- APCXC – Англо-русский сельскохозяйственный словарь / Под ред. В. Г. Козловского, Н. Г. Ракипова. – М.: Рус. яз., 1983. – 880 с.
- СУМ – Словник української мови: [в 11 т.]. – К.: Наукова думка., 1970. – Т. I. – 800 с.
- CORD – Concise Oxford Russian Dictionary. – Oxford University Press, 1998. – 1007 p.
- DCO – <http://dictionary.cambridge.org/>
- Ling. – <http://www.lingvo.ua/ru>
- MED – Macmillan English Dictionary: for advanced learners. – Oxford, 2006. – 1692 p.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: в 7 томах. – К., 1982. – т. I. – С. 632.
- CEDK – A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language / Ernest Klein. – Amsterdam – London – New York. – 1966. – 1776 p.
- OED – Online etymological dictionary.
- SED – Origins A Short Etymological Dictionary of Modern English / Eric Partridge. – London – New York, 2006. – 4218 p.
- ЭСРЯ – Этимологический словарь русского языка / Г.А. Крылов. – С.-П., – 2005. – 432 с.
- CEDS – A Concise Etymological Dictionary of the English Language / Walter W. Skeat. – New York. – 1980 – 688 p.
- WPO – The Facts on File Encyclopedia of Word and Phrase Origins. Fourth edition / Robert Hendrickson. – New York, 2008. – 961 p.

REFERENCES

1. Barhudarov L. S. Yazyk i perevod: Voprosy obschey i chastnoy teorii perevoda / L.S. Barhudarov. – M.: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1975. – 240 s.
2. Gorodeckiy B.Yu., Raskin V.V. Terminy s lingvisticheskoy tochki zreniya [Tekst] / B.Yu. Gorodeckiy, V.V. Raskin // Mesto terminologii v sisteme sovremennykh nauk: tezisy dokladov i soobscheniy. – M.: Izd-vo Mosk.un-ta. – 1970. – S. 134 – 141.
3. Danilenko V. P. Russkaya terminologiya: Opyt lingvisticheskogo opisaniya / V. P. Danilenko. – M., 1977. – 245 s.
4. Zhaivoronok V. Terminolohiia v zahalnomovnomu slovnyku / Vitalii Zhaivoronok // Ukrainka terminolohiia i suchasnist: zbirnyk naukovykh prats. – K., 1998. – S. 210 – 212.
5. Nelyubin L. L. Uchebnik voennogo perevoda / L. L. Nelyubin, A. A. Dormidontov. – M.: Voenizdat, 1981. – 218 s.
6. Panko T. I. Ukrainske terminoznavstvo: [pidruchnyk] / T. I. Panko, I. M. Kochan, H. P. Matsiuk. – Lviv: Svit, 1994. – 216 s.
7. Pomihueva L.P. Smyslovi zviazky mizh komponentamy anhliiskykh terminolohichnykh slovospoluchen / L.P.Pomihueva // Filolohichni trataty. – Tom 2. – #3. – 2010. – S.87 – 93.
8. Reformatskiy A.A. Termin kak chlen leksicheskoy sistemy yazyka [Tekst] / A.A. Reformatskiy // Problemy strukturnoy lingvistiki: Sb. st. / AN SSSR, In-t rus. yaz., otv. red. V.P. Grigorev. – M.: Nauka, 1968. – S. 103 – 125.
9. Symonenko L. Ukrainka naukova terminolohiia: stan ta perspektyvy rozvytku / Liudmyla Symonenko // Ukrainka terminolohiia i suchasnist: zbirnyk naukovykh prats. – K.: KNEU, 2001. – Vyp. IV. – S. 3 – 8.
10. Superanskaya A. V. Terminologiya i nomenklatura / A. V. Superanskaya // Problematika opredeleniy terminov v slovaryah raznykh tipov. – L.: Nauka, 1976. – S. 73 – 78.
11. Schukin, A.N. Obuchenie inostrannym yazykam. Teoriya i praktika / A. N. Schukin. – M.: Filomatis, 2010. – 480 s.

Agricultural terminology: etymology and features of translation

Tishechkina K.

Abstract. The article deals with some agriculture terminology. Concept “term” is considered. Etymology and lexical peculiarities of some single-root agrarian terms (agrarian, agronomy, agriculture etc.) are analyzed with used Ukrainian and English dictionaries.

Keywords: term, terminology, etymology, translation, agriculture, dictionary.

Сельскохозяйственная терминология: этимология и особенности перевода.

Е. В. Тишечкина

Аннотация. Статья посвящена изучению сельскохозяйственной терминологии. Рассмотрено понятие «термин» и проанализировано этимологию и лексико-семантические особенности некоторых однокоренных терминов аграрной отрасли (агроном, агрономия, агрономический) с помощью словарей украинского и английского языков.

Ключевые слова: термин, терминология, этимология, перевод, сельское хозяйство, словарь.